

דף שבועי

בס"ד

פרשת חיי שרה, תשפ"ו, מספר 1643

כשהדלת נסגרת*: האדם כשותף פעיל בברית, בפרשנותו של הרב יונתן זקס יצחק קראוס

הדו-כיוונית האמורה; הוא פותח כל מאמר באירוע או סיפור עכשווי – אנקדוטה מחיי היום-יום, תופעה חברתית, או דמות מהעולם המערבי – ומתוכם הוא עולה אל קריאת הפסוקים. מהלך זה יוצר מעגל פרשני שבו החיים מעוררים את העיון בתורה והתורה מצידה פונה להשפיע על החיים. בקריאה זו אין הפרדה בין עולם חיצוני לעולם מקודש; התורה עומדת במרכז ההוויה האנושית, וכך הופכת פרשת השבוע אצל הרב זקס למראה מוסרית המאפשרת לאדם לקרוא את חיי באור דבר ה'.

דוגמה מובהקת לתפיסה זו מצויה בפרשתנו. מתוארים בה שלושה אירועים משמעותיים בחייו של אברהם: קניין מערת המכפלה, שליחות אליעזר להבאת רבקה ונישואיו של אברהם לקטורה. הרב זקס ראה בפרשה זו מפתח להבנת מהותו של האדם המאמין – האדם הפועל ומחדש חיים מתוך משבר. במאמרו על קניין מערת המכפלה הוא שואל, מדוע התורה מקדישה מקום כה נרחב לתיאור משפטי מפורט של רכישת מקום קבורה? הרב זקס משיב, כי בכך מודגשת השותפות שבין ההבטחה האלוהית ובין אחריותו של האדם לממשה, שכן "ה' מבטיח, אך האדם נדרש לפעול" – ניסוח החורז את תפיסת מקומו של האדם בבריאה. בפסוק "וַיִּקֶם אַבְרָהָם מַעַל פְּנֵי מְתוֹ" (בר' כג:ג) הוא מזהה את הקריאה לקימה מן האבל ולחזרה לעשייה: אברהם, גם בשיא האובדן, אינו נסוג אלא פועל, קונה קרקע בארץ המובטחת ומשאיר צוואה של אקטיביות אמונית. זוהי התגלמות האמונה הגדולה; לא אמונה פסיבית הכפופה לגורל, אלא אמונה היוצרת מציאות ומגשימה ייעוד.

במאמרו "להאמין בעתיד", הרב זקס מציג את דמותו של אברהם כדגם להתמודדות עם אכזבה וטראומה. לדבריו, אברהם אבינו ניצב ברגע של ריק קיומי – עקדת יצחק, מות שרה, והבטחות שטרם התגשמו – אך דווקא אז הוא בוחר בחיים ובבניית עתיד. מכאן הרב זקס גוזר את אחד היסודות המרכזיים במשנתו: היכולת האנושית להתגבר על הטראומה

"כשאתה נעשה בן תשעים ושתיים", סיפר יהודי זקן לכתב הטיימס הלונדוני, "אתה רואה את הדלת מתחילה להיסגר, ולי יש כל כך הרבה מה לעשות לפני שהדלת נסגרת. לכן, ככל שאני מזדקן כך אני צריך לעבוד קשה יותר". באנקדוטה זו, שבה הרב יונתן זקס פותח את מאמרו לפרשת חיי שרה בספרו "שיג ושיח", טמון המפתח להבנת דרכו הפרשנית כולה. הסיפור האנושי הפשוט הופך בידיו למשל רוחני: תשובת היהודי בן התשעים ושתיים משמשת בבואה לדמותו של אברהם אבינו בן המאה ושלושים ושבע – האלמן הזקן שאיבד את שרה, העומד בצל עקדת יצחק, ואף על פי כן קם, פועל ומקיים את הברית. השבוע, בכ' בחשוון, אנו מציינים חמש שנים לפטירתו של הרב יעקב צבי-יונתן זקס ז"ל, ויהיו הדברים לזכרו ולעילוי נשמתו.

הרב יונתן זקס היה מן ההוגים והמנהיגים הרוחניים המובהקים של המאה העשרים ואחת. הוא שילב בין הגות אמונית עמוקה לבין ראייה פילוסופית מודרנית, ובתפקידו כרב ראשי לבריטניה וכאינטלקטואל מוביל בזירה הבין-דתית ביקש להעמיד את התורה כיסוד מוסרי ורוחני חי במציאות החילונית של זמננו. שיטתו הפרשנית עומדת בניגוד לגישות המצמצמות את התורה לעיון מדרשי או פילוסופי בלבד, שכן מבחינתו התורה היא שפת קיום המתקיימת בדו-שיח דינמי בין דברי הנצח של הקב"ה ובין מציאות ההווה ההיסטורית. בהקדמה לספרו "שיג ושיח" הוא כתב, כי לימוד התורה הוא "דיאלוג מתמיד בין דברי הנצח של הקב"ה לבין מצבו של האדם כפי שאנו מבינים אותו כיום", ועל כן הקריאה בתורה אינה ניסיון לגייס את פסוקי התורה לטובת רעיון מודרני, אלא הזמנה להאזין לדיבור האלוהי מתוך ההווה. אופן עיסוקו בפרשות השבוע משמר את התנועה

* הרב פרופ' יצחק קראוס, המכון הגבוה לתורה והמדרשה, אוניברסיטת בר-אילן.

נותרת אחת: לקום, לפעול, להאמין וליצור; להפוך את האמונה למנוע לשיקום העולם ולבנייתו מחדש.

לסיכום: מורשתו של הרב זקס חורגת מעבר לעיון הפרשני הצר. הוא ביקש לעצב תודעה דתית רחבה, הרואה באדם שותף בבריאה ובחברה, ובעם ישראל קהילה של ברית. תורתו היא קריאה לעם וליחיד כאחד, ליטול אחריות, להאמין בכוחו של המוסר, ולראות בתורה מקור השראה לעשייה ציבורית וחינוכית. פרשנותו לפרשות השבוע מבקשת להשיב לתורה את ייעודה המקורי כ"תורת חיים" – תורה הפועלת בתוך המציאות כדי לרוממה. בהקשר זה הדגיש הרב זקס כי אמונה שאינה מוליכה למעשה איננה אמונה שלמה, שכן תפקידה של האמונה להניע את האדם ואת החברה לתיקון, לצדק ולחמלה.

דברים אלה מקבלים משמעות מחודשת בימינו, לאחר שנתיים מאתגרות לעם ישראל מאז שמחת תורה תשפ"ד; שנים של כאב, של שכול ושל עמידה איתנה במבחן רוחני ולאומי כאחד, אך גם של גילויי גבורה, מסירות נפש וערבות הדדית שאין דומה לה. מתוך המציאות הזו נחשפת מחדש קריאתו של הרב זקס לראות בעם ישראל קהילה אחת הנושאת ייעוד משותף. הוא לימד כי עם ישראל איננו אוסף יחידים מאמינים בלבד, אלא עם של ברית, כשם שפרו הנ"ל באנגלית *Covenant & Conversation*; עם שנועד להיות עדות חיה לאחריות מוסרית, לאחדות ולאמונה הפועלת בעולם. דווקא לאחר התקופה הקשה הזאת נדרשת חזרה אל יסוד הברית, אל הלכידות הפנימית ואל תחושת האחריות ההדדית. לדבריו, אחדות אינה רק מענה פוליטי או חברתי, אלא יסוד רוחני קיומי. היא ביטוי לאמונה שהאל-פועל בתוכנו רק כאשר אנו פועלים יחד. כשם שאברהם קם מן האבל אל האחריות – "ויקם אברהם מעל פני מתו" – כך גם אנו מצווים לקום מן השבר הלאומי, להתלכד סביב המטרה המשותפת ולבנות מחדש את רוחנו כעם אחד. בלשונו של הרב זקס, זהו רגע של חידוש הברית; להפוך את הכאב למנוף לאמונה, את הפירוד לקרבה, ואת האתגר להזדמנות לבניין מחודש של חברה אמיצה, מאוחדת ומוסרית.

יהי זכרו ברוך.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

באמצעות בנייה מחודשת של משמעות. הוא משווה את אברהם לשורדי השואה שמצאו את סוד הישרדותם לא בנבירה בעבר אלא בפנייה לעתיד; שורדים אלו הקימו משפחות, למדו שפה חדשה ובנו קהילות, באופן המזכיר את אברהם הקם להמשיך את הברית. בכך הופכת דמותו של אברהם לסמל אנושי של אמונה קיומית: האדם המאמין איננו שורד בלבד, אלא יוצר מחדש את עולמו.

בתפיסתו של הרב זקס, האמונה מקבלת תוקף רק כשהיא מעורבת במעשה, שכן העולם נברא בצמצום כדי לאפשר מקום לאחריות האדם, והאל-ל קורא לאדם להיות שותף קיומי בברית, לא כנתין פסיבי אלא כמי שמממש את רצון ה' באמצעות פעולה מוסרית. רעיון זה מבוסס על תפיסת תיקון העולם כהליך מוסרי פנימי המתרחש באדם ובקהילה, ולא כמהפכה פוליטית או חברתית בלבד. אם דמותו של נוח מייצגת לפי המסורת את הצדיק המסתגר בתיבה ושורד את המבול מבלי להציל אחרים, הרי שאברהם עומד מנגד כצדיק פועל: זה שמתווכח עם ה', מתפלל בעד אנשי סדום ונושא באחריות לאחר. התורה איננה סיפור על העבר בלבד, אלא היא אוצר ערכי הנושא קול מוסרי חי המחייב את האדם בכל דור. לפי תפיסתו, פרשת השבוע היא כלי חינוכי ומוסרי המשמש גשר בין הלימוד לבין החיים המעשיים, ולכן ספריו "שיג ושיח" ו"רעיונות משני חיים" מבטאים תודעה של דיאלוג מתמיד בין שמיים וארץ, בין נצח והווה ובין עולם רוחני להתנהגות אנושית יומיומית.

מורשתו הפרשנית-אמונית של הרב זקס חורגת מן העיון בפרשת השבוע אל שיח רחב על זהותו של האדם הדתי בעולם המערבי. שכן, הרב זקס חי בלונדון, בלב התרבות הפילוסופית של אירופה, אך ראה עצמו שליח של בשורת התורה בתוכה, ונרתם למשימה של קריאה בשם ה' בעולם המודרני. גישתו זו מתאפיינת כ"אמונה הפועלת"; פרשנות שאינה מתכנסת בין דפי הספר, אלא יוצאת אל הרחוב, אל הכיתה ואל שיח התרבות, ויוצרת דיאלוג בין המסורת היהודית לבין האתגרים הרוחניים והמוסריים של העולם העכשווי. בפרשנותו למקרא מתלכדים עומק רוחני ותודעה פילוסופית. היא ניזונה מהמסורת ומן התרבות הכללית, ויוצרת מודל לדו-שיח שבו התורה משמיעה את קולה בתוך ריבוי הקולות של זמננו.

דרכו של הרב זקס בפרשת השבוע היא מסע אינטלקטואלי ורוחני כפול, מן ההווה אל הנצח ומן הנצח חזרה אל ההווה, וקריאתו בתורה מבקשת להשיב לה את משמעותה המקורית כ"תורת חיים"; לא תורה העומדת מחוץ למציאות, אלא תורה הפועלת בתוך המציאות כדי לרומם אותה. כאמור, בפרשתנו מצא הרב זקס את דמותו של המאמין הפועל, זה היודע לקום מן המשבר, לבנות עתיד ולהפוך את חייו לשותפות עם הקב"ה ביצירת עולם טוב וראוי יותר. ובין אם בלונדון של המאה העשרים ואחת ובין אם באוהלי חברון של ימי קדם, קריאתו של הרב זקס